

Szabó Judit

Múltunk egy-egy darabja

*„Nemzeti múltunknak vannak századai,
amelyekből egy sort nyelvünkön nem vagyunk képesek felmutatni,
míg ugyanezen századokból magas műveltségi állapotot tanúsító
számos műemlékünk maradt ránk.”*
(Ipolyi Arnold)

Újvidék

Újvidék a Duna bal partján fekszik, a csodálatos és hatalmas pétervárad vár árnyékában, amelytől csak a folyó választja el. Pétervárad és Újvidék ma egy egységes egészet alkot, de a régmúlt időkben a folyó jobb és bal partjának nem volt azonos a történelme. Különböző időkben és különböző feltételek között jöttek létre, de e két település históriája egymástól elválaszthatatlan.

Ez a táj ősidőktől fogva letelepedésre vonzotta az embert. A mocsárvilág szigetein és az ingoványokkal borított folyóparton több ezer évvel ezelőtt élt névtelen lakói életét szerény tárgyi hagyatékuk – fegyverek, szerszámok, agyagedények stb. – segítségével rekonstruálták. Bár az ókorban a Duna-part fölé szökkenő sziklán emelt Cusum nevű katonai tábor a Római Birodalmat védő erődláncolat egyik fontos láncszeme volt, Újvidék területén a római kor emlékei nagyon ritkán fordulnak elő, mert ez a terület nem állott tartósan római uralom alatt.

A népvándorlás viharai szétdúlták a Római Birodalom hatalmát. A IV. és a IX. század között forgalmas hely volt a pannon alföld e zuga. Különböző népek (hunok, gótok, gepidák, avarok, szlávok stb.) tűntek fel és tűntek el benne, vonultak más tájakra, vagy itt letelepedve megalapították tiszavirág életű birodalmukat, majd pedig beolvadtak az éppen soron következő hódítók tömegébe. A IX. század alkonyán a nagy népvándorlás utolsó hullámában érkező magyarok népesítették be a vidéket. A honfoglalástól a mohácsi vészig terjedő korban a mai Újvidék területén és közvetlen közelében több virágzó település létezett: Baksafalva, Bivalyos, Csenej, Keménd, Mortályos, Rivica, Kő Szent Márton, Vásáros Várad (más néven Ó-Pétervárad) és Zajol. Az első oklevél, melyből az említett településekre világosság derül, az 1237-ben kelt bélakúti ciszterci apátság adománylevele.

A bélakúti ciszterci monostor

A fent említett települések mellett, a mai Újvidék helyén egy Peturwarad nevű földvár is állt, amely Péter ispán nagy kiterjedésű uradalmának központja volt. Péter ispán (Katona József Bánk bánjának Petur bánja) tagja volt annak az összeesküvő csoportnak, mely a pilisi erdőben tartózkodó Gertrúd királynét átsegítette a másvilágra, emiatt birtokait elkobozták. Gertrúdot Pilisen, egy ciszterci apátságban temették el. Mivel a királyné az utolsó kenet szentségének a felvétele nélkül halt meg, a királyi család tagjai több ciszterci monostornak is javakat adományoztak azért, hogy Gertrúd lelki üdvéért imádkozzanak.

IV. Béla 1235-ben a franciaországi Trois-Fontaines ciszterci apátságból érkező szerzetesek számára monostort alapított. Az új apátság az Ukurd (Ökörd) nevet viselő völgyben, egy forrás közelében épült fel, így a neve Belefons, azaz Béla kútja lett. Az 1237. június 24-én kiállított alapítólevelével Béla király bőségesen ellátta adományokkal: huszonöt falu Szerém vármegyében, és tíz Bács vármegyében (ezek többsége Péter ispán egykori birtokai voltak). Az alapítólevelél több szőlőskertet is felsorol. Az újonnan alapított apátság tulajdonává vált a péterváradai dunai rév is. A birtok központja egy városfunkciót ellátó település lett – a Duna bal partján fekvő Ópéterváradja. Az itteni tárházba kellett szállítani a terményjáradékot. Ezen kívül teljes vám- és adómentességet élvezett, szabad kereskedés joga, évi ötezer sókocka, budai tizedjövedelem járt.

A déli határ védelme érdekében IV. Béla már néhány évvel az alapítás után sürgette a monostor átköltöztetését, de erre csak a tatárjárást követő időszakban került sor. A szerzetesek elhagyták a tatárok révén felperzselt hajlékukat, és a Duna fölé szökkenő sziklán építették fel az immár várfalakkal körülvett új monostort. A bácskai Pétervárad helynév az idő tájt kezdett rátapadni a szerémségi oldalra, amikor ott már vár állt, a névadó mezővárost a bácskai oldalon ettől kezdve Ópéterváradjának, majd Vásárosváradnak nevezték.

A középkori Magyarország ciszterci monostorai közül a bélakúti volt a leggazdagabb. Az 1332–1337-es pápai tizedlajstromok szerint a monostor bevételei egy-egy megyéspüspök jövedelmeivel mozogtak egy szinten. A monostor gazdagságával magyarázható az is, hogy több magyar király is felkereste. A bélakúti ciszterciek legnagyobb bevételét a bortermelés adta. A Champagne-ból idevándorolt szerzetesek a Fruška gora lankáin új szőlőfajtákat, új borérelési eljárásokat honosítottak meg.

A XV. század hajnalán a bélakúti monostor körül is új szelek kezdtek fújni. A többi rendházakhoz hasonlóan itt is meglazult a fegyelem, a világiasodás eredményeként hanyatlott a szerzetesi élet. A Török Birodalom terjeszkedése következtében pedig bélakútra egyre kevésbé tekintettek, mint egy erődítésekkel is rendelkező monostorra. Új szerepet szántak neki, várként a déli végvárvonal egyik fontos láncszeme lett. Egy 1522-es évi számadás szerint már csak négy szerzetes élt a monostorban. A monostor életének utolsó napjait a vár sorsa határozta meg. 1526. július 27-én az Alapi György vezette maroknyi védők kétheti ostrom után kénytelenek voltak a török túlerővel szemben feladni a várat. Az új tulajdonosok az apátsági templomot mecsetté alakították át.

